

MITOLOGIJE KAO KONSTITUTIVAN ELEMENT SUVREMENOG POLITIČKOG DISKURSA

Šura Švabić

UDK: 811.163.6:32(497.4)
808.5:32(497.4)
808.5:292(497.4)
328.1(497.4):808.5

Studentski rad
Primljeno: 19.2.2004.
Prihvaćeno: 28.10.2004.

Sažetak

Na konkretnom primjeru govora Janeza Drnovškega, predsjednika Republike Slovenije pokazano je s primjenom različitih metoda, a posebno na temelju polifonične teorije argumentacije u jeziku Oswalda Ducrota, da argumentativno-retorički postupci u diskursu nisu nešto jeziku izvanjsko, nego su bitan dio samog jezika kao sistema. U praksi je također nemoguće razlučivati čisto retoričke figure od argumentativnih elemenata u diskursu. U tekstu se raspravlja o nekim mitološkim elementima nacionalne ideologije, što služi kao temelj za širu kritiku vladajuće ideologije općenito.

Ključne riječi: argumentacija, retorika, mitologija, ideologija, politika, nacionalizam, Oswald Ducrot

UVOD

Temeljita analiza govora¹ koji je nabijen retorikom, prožet mitologijama i ideologijom te održan u iznimno ritualiziranoj situaciji, mora svakako uzeti u obzir heterogenost slojeva koje je potrebno razdvojiti. Raznolikost metodoloških zahvata koje bi trebali primijeniti i konceptualni aparat koji bi mogao zahvatiti višeslojnu ugrađenost govora u širi kontekst, prelazi znanje autora, a prelazi i sam horizont retoričke i argumentativne analize.

Šura Švabić je apsolvent sociologije kulture i filozofije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani.

¹ Za govor se čini da je sam po sebi, završena cjelina. Od Foucaulta nadalje znamo da to ne stoji. Istina je da bismo s jedne strane u govoru mogli naći završene cjeline, a s druge, mogli bismo ga svrstati u širi okvir političkoga ili čak mitološkog diskursa. Oba od navedenih postupaka u ovom će tekstu biti implicitna i zbog toga ih nećemo posebno tematizirati. Na ovom mjestu potrebno je dodati, da bez obzira na to što je govor dr. J. Drnovškega (v. Prilog na 189. str.) relativno star, još je uvijek aktualan, jer se slični načini argumentacije često pojavljuju u političkom diskursu, na primjer uz aktualne rasprave ulaska Republike Slovenije u NATO.

U tekstu ćemo zbog toga samo površno naznačiti nekoliko zahvata koji i neće biti strogo vezani za određeno konceptualno područje, nego će biti više *bricolage*, mješavina raznih procedura. Tako ćemo, pored ostalog, iz govora izdvojiti nekoliko retoričkih figura i pokušati prikazati njihovu funkciju u cjelini. Koristit ćemo, dakle, pojmove one discipline za koju je, kao što kaže Barthes, karakteristična opsesivna sklonost k razvrstavanju², i nije lingvistička, semiološka ili neka slična teorija u strogom smislu riječi. Kao što ćemo vidjeti, aparat *retorike starih* još nam uvijek može poslužiti kod naših nastojanja, jer je retoričke prvine često nemoguće odvojiti od argumentativnih, što ćemo pokušati prikazati u nastavku.

Razlog za metodološku raznolikost je sljedeći. U ovom radu ćemo uz argumentativne strategije na razini rečenica pokušati ukazati i na šire implikacije na razini cjelokupnog teksta a i šire, što već prelazi uže područje retorike i argumentacije. Svakako, postoje specifične metode koji bi možda ovaj zadatak obavili bolje: od narativne preko stilske analize do statističkih metoda, pragmatičke analize, strukturalnih zahvata i teorija argumentacije. No, naša namjera je šira, zbog toga se nećemo ograničavati izborom metodologije, nego ćemo rabiti metode koje odgovaraju obrađivanim primjerima i razinama na kojima ćemo ih obrađivati.

Za početak ćemo ugrubo pogledati građu cijelog govora i upozorit ćemo na neke ključne točke. Nakon toga ćemo detaljnije analizirati nekoliko primjera.

STRUKTURA GOVORA

Pregled se neće strogo pridržavati nekih određenih kriterija, nego će pokušati otkriti neku "unutarnju logiku" u samom govoru. Tako ćemo postupiti zbog dva razloga; prvo, logika govora je baš retorička logika koja na temeljima vjerojatnog uvjerava o mogućem, na temeljima općih trivijalnosti izvodi nove trivijalnosti za aktualnu upotrebu. Kao drugi razlog možemo navesti da je i sam govor strukturiran heterogeno. Zbog prikladnosti ćemo kao manje jedinice u govoru uporabiti već formulirane ulomke, što ne znači da je takvo označavanje jedinica jedini mogući način.

Već nam sama intuicija govori, da će na proslavi desete godišnjice plebiscita, glavna tema ili barem jedna od glavnih tema, najvjerojatnije biti sam plebiscit. Plebiscit se u govoru prvi put pojavljuje u prvom ulomku, nakon toga anaforično kao "povijesna odluka" u drugom, a poslije toga tek u dvanaestom ulomku. Na prvi pogled mogli bismo, dakle, grubo ocijeniti da dvanaesti ulomak, koji se nalazi približno na sredini govora, ima neku centralnu ulogu i zbog toga ćemo ga upotrijebiti kao privremenu prvu liniju razdvajanja.

Krenemo li dalje, možemo zapaziti da su ulomci od trećega do sedmoga organizirani strogo prema kronološkom toposu³. Značajna je iskrivljena perspektiva

² Barthes, 1990., str. 54.

³ Govorimo li o kronologiji kao o toposu, moramo priznati da takav topos Aristotel u *Retorici* ne spominje. Ali govori o paralogizmu gdje se *nakon toga* smatra kao *zbog toga* i dodaje da takav postupak često koriste političari. Svakako bi o vremenskom slijedu mogli govoriti kao

zbog koje cijela povijest dobiva do dvadesetoga stoljeća jedan ulomak i razdoblje od 1945. do 1989. godine opet jedan.

Ulomci od osam do trinaest još prate kronološko načelo, ali je paradigma druga, zasniva se prije svega na izmjenjivanju direktnih semantičkih opozicija. U osmom ulomku tako nastupa "militantni srpski nacionalizam" kojemu, u devetom stoji nasuprot "demokratski i mirni način, na koji smo pokušavali razriješiti napete odnose u federaciji." U desetom i jedanaestom ulomku pojavljuje se posebno zanimljiva opozicija jer su riječi skoro sinonimi ali s različitim predznakom: "srpska propaganda, kojoj je vjerovala međunarodna zajednica" i u jedanaestom "dobra diplomacija" koju je morala voditi slovenska politika kako bi poništila posljedice navedene u prošlom ulomku.

U dvanaestom ulomku suprotnosti se još više zaoštavaju i izmjenjuju sve brže. Što se danas čini "razumljivo samo po sebi" tada je bilo "drukčije". Ulozi su bili veliki "mogli smo se uplašiti", "ali nismo se". "Za plebiscit, mogli smo se odlučiti prerano ili prekasno." Očito smo imali sreće, jer nakon ovog stampeda suprotnosti događa se već skoro nevjerojatno preklapanje: "situacija je sazrela" i "svijest također". Radi se naravno o onom notornom trenu, kada se svijest preklopi sa situacijom, *kada progovori situacija sama*: "Plebiscitarna odluka"⁴.

U trinaestom se ulomku tempo polako smiruje: "To je bila pobjeda. Država je nastala."

Četrnaesti ulomak opisuje ratove na području bivše Jugoslavije. Taj ulomak još uvijek prati kronološko načelo, ali izlazi iz koncepta zbog teritorijalnog nesklada. Govori o povijesti koju smo, da se tako izrazimo, izbjegli.

Prvi dio možemo, dakle, opet podijeliti na dva dijela; od trećega do sedmoga ulomka imamo jasno kronološko načelo, a u ulomcima od osam do dvanaest imamo posla s jakom koncentracijom povijesti, na što uz obujam ukazuju i kratki ulomci te njihova opozicionalnost, koja u dvanaestom ulomku prelazi u sve brži tempo, a s time, već na formalnoj razini govora, ukazuje na točku kulminacije u plebiscitu. Prva dva ulomka služe kao uvertira u taj povijesni pregled. Trinaesti ulomak kao rezultat te povijesti i četrnaesti, kao što smo već spomenuli, kao povijest koju smo izbjegli – epilog su prvom dijelu govora. Sedmi ulomak je prijelaz i crta razdvajanja između ta dva dijela govora, između povijesti i novije povijesti.

Govor, dakle, vješto iskorištava ono, što Jakobson naziva paradigma i sintagma odnosno selekcijska i kombinacijska os jezika⁵, na kojima se zasnivaju

o općem mjestu, ako uzmemo u obzir, koliko često ga upotrebljavamo. Možda kronologija baš i nije topos na temelju kojeg bismo mogli izrađivati entitete, ali je zbog svoje samorazumljivosti jako prikladna za prikazivanje "činjenica". Aristotel, 1989., str. 155

⁴ Za nas je zanimljiva Žižekova interpretacija takvih trenutaka: "...kada se čini, da je naš jezik neposredno "jezik stvarnog života", da "progovori situacija sama", baš taj učinak je ideološki učinak *par excellence*...", za detaljnije objašnjenje vidi, Žižek, 1987., str. 175.

⁵ "Selekcija se vrši na temelju ekvivalencije, sličnosti i različitosti, sinonimije i antinomije, kombinacije, a sastav sekvencije temelji se na blizini" Jakobson, 1989., str. 160. " 1. os *istovremenosti* (AB), koja se tiče odnosa između istovremeno postojećih stvari i od kuda je svaka intervencija vremena isključena; i 2. os *uzastopnosti* (CD), na kojoj je moguće uvijek promatrati samo jednu stvar odjednom, ali se na nju svrstavaju sve stvari s prve osi zajedno sa svojim promjenama." Saussure, 1997., str. 94.

osnovne jezične figure: metafora i metonimija. Prva četvrtina govora je metonimija realnosti koja slijedi načelu blizine i sukcesije. Druga četvrtina je metafora realnosti: govor obrađuje događaje koji su simultani ali u opoziciji.

* * *

Nakon prvoga dijela, scenarija dramaturški zasnovanog govornik koristi priliku za stanku u kojoj se obraća slušaocima: "Poštovani!" Odmah nakon toga Drnovšek naglašava: "Vlastita država velika je odgovornost." Iza toga slijedi pozivanje na povijest, hvalospjev državnosti, poziv k poštivanju i vrednovanju države. Tek ovdje, u petnaestom ulomku prvi se put pojave "državljeni", što je za državni blagdan, blagdan koji se odnosi na osnivanje države barem neobično ako ne već sumnjivo. Kronološki topos, moglo bi se reći, nestaje a pojavljuje se još samo kao usporedba sa sadašnjošću s kojom će se baviti drugi dio govora.

U šesnaestom ulomku nalazi se najveća koncentracija značenja, a uz to, taj je ulomak i najraznovrsniji u odnosu na cijeli govor. Kako bismo to prikazali, navest ćemo samo početak i kraj ulomka. Počinje: "Svijet u kojem živimo, još je uvijek svijet bezobzirne borbe za opstanak. Svijet u kojem još uvijek traju ratovi...", a završava s: "Ni balkanski pokolji u novom europskom kontekstu ne mogu se ponoviti, a prije svega ne mogu povući Sloveniju u svoj ponor." Kako Drnovšku uspijeva takva izvedba, analizirat ćemo u nastavku. Ali već je sada očito da za prijelaz od jedne krajnosti prema drugoj mora izvesti nekoliko zanimljivih operacija.

U sedamnaestom ulomku, Drnovšek briše još posljednje sumnje vezane uz pridruživanje Europskoj uniji: "Mi Slovenci, imamo uz to, od nekada neugodne osjećaje... Ali temelji, na kojima raste ova druga europska federacija u potpunosti su drugačiji", kaže. Teško je procijeniti da li Drnovšku ponestane stvaralačkog zanosa ili je glavni argument za priključenje Europskoj uniji taj da su njezini temelji oni pravi.

U osamnaestom ulomku Drnovšek se vraća preprekama i unutarnjim napetostima u Europskoj uniji: "U najrazvijenijim i najdemokratskijim zemljama Europe i danas se pojavljuju ekstremni nacionalistički i ksenofobni pokreti sa puno netrpeljivosti prema svemu što je drugačije, prema svemu što nisu oni sami." Zbog toga "... je važno da umjereni demokratski i proeuropski pokreti očuvaju svoj kredibilitet, a i učinkovitost, kako ne bi opet pali pod utjecaj demagoških pojednostavljenja političkih ekstremista". Vanjskopolitičke činjenice funkcioniraju kao argument za unutarnju podršku govorniku i njegovoj stranci, koja se deklarira kao stranka centra.

U devetnaestom ulomku još se posljednji put, u novom izdanju, pojavljuje kronološki topos, ovaj put u obliku *iza nas – ispred nas*. Slijedi još čestitka povodom blagdana te zahvala, i s time se govor završava.

* * *

Nakon ovog pregleda možemo zaključiti da su, prema našem mišljenju, ključni ulomci za razumijevanje govora sedmi, dvanaesti i šesnaesti; ti ulomci i dijele govor na četiri odvojene cjeline. Ključna pozicija dvanaestoga ulomka je prilično očita: govori, naime, o plebiscitu. U ulomku govor kako s formalne, tako i sa sadržajne strane dostiže

vrhunac. Sedmi ulomak stoji na prijelazu, i to na prijelazu iz kronološkog toposa u paradigmatičko-opozicionalni. Šesnaesti ulomak je vrhunac drugoga dijela govora, a uz to u njemu izlaze na vidjelo ciljevi govora u cjelini. U nastavku ćemo analizirati nekoliko primjera koji su, prema našem mišljenju, zanimljivi za analizu, a ujedno se pojavljuju na ključnim točkama u govoru, te su nužni za analitičko razumijevanje govora u cijelosti.

ZAJEDNICA

U sedmom ulomku Drnovšek upotrebljava apostrofu⁶.

Te godine izabrali ste me na prvim slobodnim izborima, za svog predstavnika u predsjedništvu savezne države...

Potrebno je naglasiti da je apostrofa jako učinkovit mehanizam ideološke interpelacije. Posebno u obliku kojeg upotrebljava Drnovšek: naime izvodi više operacija odjednom. Kao prvo, obraća se svakom slušaocu posebno (ako su među njima takvi koji nisu glasali za Drnovšeka, nije bitno – kao što će se pokazati u nastavku) i time ga neposredno uključuje u simbolični univerzum govora. Kao drugo, izjava indirektno aludira na vlastito izjavljivanje, jer bez tadašnje pobjede na izborima ni ovaj govor ne bi bio moguć. Tako uspostavlja uvijete svoje mogućnosti. Kao treće, publiku prikazuje kao suučesnike u događajima, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti; sukrivci, prozvani, ali ne kao glasači, nego baš kao slušateljstvo, kao naslovnici (adresati). Zbog visoke konvencionalne prirode priredbe oni su naslovnici već prema definiciji, i kao takvi automatski interpelirani ako pređemo u neko drugo konceptualno područje. Drnovšek, dakle, koristi uvjete i jako ekonomično, s minimalnim izjavljivačkim potezom uspostavlja ideološku zajednicu: onaj tko bi htio iskazati neslaganje, morao bi se dići i otići, čime bi izrazio svoje neslaganje s cjelokupnim ritualom.

Da izjavu shvaćamo kao mehanizam ideološke interpelacije, imamo još jače argumente. Riječ *ste* se u govoru na tom mjestu pojavljuje prvi put, dok se riječ *smo* u govoru do sad pojavila već točno dvadeset puta. Ako je do sada bilo donekle nejasno tko je *smo*, to je sada jasno: *smo* je baš *ste* plus *me* u našoj trenutnoj izjavi. Oni koji "*smo*" od drugog ulomka "čekali na povijesnu odluku", jesmo baš oni, koji "*ste* me izabrali", plus Drnovšek sam. Ako s Jakobsonom kažemo da su osobne zamjenice i slični gramatički članovi, točke upisa subjekta u jezik, možemo reći da Drnovšek takve figure preko "zavoja", dugačkog pet ulomaka i nekoliko stoljeća, jako vješto upotrebljava kao točke simboličke identifikacije i ujedno izvodi poziciju s koje govori.

⁶ Apostrofa je adresiranje na neprisutnu ili točno određenu osobu ili skupinu osoba u publici. Ovdje je obrazac jako učinkovito proširen na cijelu publiku.

MITOLOGIJE

Preciznije ćemo pogledati neke od točaka Drnovšekove argumentacije, koje nas u šesnaestom ulomku od ratova dovedu do jamstva za mir.

D1: Europska unija bila je posve prirodan cilj Slovenaca krajem drugoga tisućljeća.

Barthes kaže: "Myth hides nothing... it will *naturalize it*."⁷ i još: "It is now possible to complete the semiological definition of myth in bourgeois society: *myth is depoliticized speech*."⁸ Mit, dakle, ništa ne krije nego naturalizira i depolitizira. Citat iz govora je gotovo školski primjer upotrebe mita u političkom diskursu.

"Plebiscitni duh" o kojem ne saznajemo ništa osim da je odluka o ulasku u Europsku uniju s njim sukladna, nastupa točno tako: kao duh.

* * *

Sljedeći ćemo primjer analizirati pomoću Ducrotove polifoničke teorije izjavljivanja date u *Izrekanje in izrečeno* (orig: *Le dire et le dit*). Teorija se razvila zbog nedovoljnosti i poteškoća klasičnih teorija zbog pretpostavke jedinstvenosti (unicité) govorećeg subjekta.⁹

Ducrot u izjavi razlikuje više instanca, odnosno više diskurzivnih entiteta, koje ćemo nabrojati i pokušati odrediti. **Govornik** je onaj "koji je u samom smislu izjave, postavljen kao onaj koji odgovara za nju".¹⁰ Govornika možemo razlikovati od **empiričkog autora** izjave. Ducrot ga definira kao empiričkog producenta izjave. Takva definicija nije sasvim precizna: u našem primjeru ostaje neriješeno je li empirički producent Drnovšek ili netko tko mu je (hipotetički) napisao govor. U svakom slučaju to je više sociološki nego lingvistički problem, kao što opravdano napominje Ducrot. Sljedeća figura je **izjavljivač**, koji u izjavi nastupa kao zastupnik određenog stanovišta i s kojim se govornik može ali i ne mora složiti. Uz njih Ducrot izdvaja još **govornika γ** koji je svjetovno biće, ali za našu analizu ovdje nije nužan. Kako bismo preciznije prikazali razliku između izjavljivača i govornika, posudit ćemo primjer iz klasičnog Shakespeareovog monologa(!) u *Hamletu*.

Hamlet: Biti ili ne biti, pitanje je sad

Govornik ove izjave je Hamlet (dok je fizički producent zvuka glumac), a u samoj izjavi možemo primijetiti tri izjavljivača:

- I1: Biti.
- I2: Ne biti.
- I3: Pitanje je sad.

⁷ Barthes, 1993., str. 129.

⁸ Barthes, 1993., str. 143.

⁹ Ducrot, 1988., str. 170.

¹⁰ Ducrot, 1988., str. 192. i dalje.

Hamlet se kao govornik prilagođava trećem izjavljivaču, jer je njegovo stanovište upravo dilema između dva izbora, a ne jedan od njih.

Kako bismo prikazali razlike između tih entitetizma, pomoć ćemo si jednim od Ducrotovih primjera.

A: Pierre nije ljubazan

B: Suprotno, neugodan je.

Uz govornike A i B u izjavama vidimo izjavljivača I1, čije je stanovište, da je Pierre ljubazan. Sljedeći izjavljivač I2, kome se prilagođava i govornik A, pobija mišljenje I1. Izjavljivač I3 iz druge izjave, kome se prilagođava govornik B još se oštrije suprotstavlja izjavljivaču I1 (koji isto tako nastupa u toj izjavi), ali se ne suprotstavlja stanovištu izjavljivača I2. Ducrotov primjer dobar je i zbog toga jer pokazuje da je u izjavu nužno uvesti više izjavljivačkih pozicija. Ako bismo htjeli biti uporni kod jedinosti subjekta izjave, trebali bismo tvrditi da je druga izjava u potpunoj suprotnosti s prvom i ne samo s afirmacijskim dijelom kojeg zastupa I1.

I1: Pierre je ljubazan.

I2(A): Nije istina da I1.

I3(B): Suprotno I1, neugodan je.

Moramo naglasiti da za stanovišta izjavljivača nije nužno da ih je prethodno netko eksplicitno tvrdio. Možemo vidjeti da za izjavu "Petar jučer nije došao" nije nužno da je Petar ili bilo tko drugi tvrdio da će doći. To može biti Petrova navika, ili je pak prilika bila takva da je bilo moguće, ili čak nužno da je Petar došao. Čak kad se radi o izjavi: "Nije te bilo jučer" čije je cilj spočitavanje Petru, nije nužno da je Petar tvrdio da će doći. Stanovište da bi trebao doći predstavljeno je kao Petrovo a njegova negacija traži od Petra očitovanje zašto nije došao. Petar koji sebe prepoznaje kao nosioca stanovišta i ima sada na raspolaganju barem dvije strategije. Može opovrgnuti odgovornost za takvo stanovište i reče: "Nisam ni rekao da ću doći." ili pak: "Rekao sam ti da neću doći." No, on može to stanovište prihvatiti kao svoje i opravdava ti svoju odsutnost. Ovdje, dakle, vidimo, da za stanovišta nije nužna njihova aktualizacija u obliku izjave, ali ih ipak možemo pripisati određenim izjavljivačima. S tim teorijskim temeljem možemo razriješiti sljedeću izjavu.

D2: Uvjeren sam, da bi naši pradjedovi, koji su sanjali o slovenskom samoodređenju, u takvom razvoju događaja vidjeli ispunjenje najsmjelijih ideala.

U Drnovšekovoj izjavi vidimo polilog sljedećih izjavljivača:

I1: Naši pradjedovi su oni, koji su sanjali o slovenskom samoodređenju.

I2: Naši pradjedovi bi u takvom razvoju događaja vidjeli ispunjenje najsmjelijih ideala.

I3: Nisam uvjeren da I2-

I4: Uvjeren sam da I2-

Drnovšek kao govornik zauzme stanovište I4. Ali stanovište I1, koje je nužno potrebno za razumijevanje izjave, ipak nije stajalište govornika. Da je to stanovište nužno potrebno možemo vidjeti ako I1 zauzme stanovište da su naši pradjedovi bili na primjer oni koji su sanjali o sjedinjenoj Jugoslaviji ili o iseljenju u Ameriku. Naši pradjedovi mogu u toj izjavi nastupiti samo kao *oni koji su sanjali o slovenskom samoodređenju*.

Ponovo ćemo posuditi Ducrotov aparaturu iz ranije teorije: **pretpostavka** je ono "što izjava donosi, ali... nije predstavljena kao nešto što bi trebalo usmjeravati nastavak diskursa."¹¹ Karakteristika pretpostavke je da "ujedno s tim, kada preuzmem odgovornost za sadržaj, ipak ne preuzimam odgovornost za tvrdnju tog sadržaja."¹² Prethodno je navedeno, da govornik ne preuzima odgovornosti za svoje stanovište I₁. Njegov odnos prema stanovištu je *sažimanje*. Drnovšek spretno uvodi pretpostavku, bez koje izjava nije moguća ali ipak u izjavi nastupa kao nametnuta rečenica, koja samo objašnjava subjekt. Govornik ovdje, na prvi pogled, ne argumentira da su naši pradjedovi oni koji su sanjali o slovenskom samoodređenju, nego samo izjavljuje, navodi kao poznatu činjenicu. Kao dokaz možemo navesti kako bi Drnovšek na suprotstavljanje – da ne može znati da li je stanovište o snovima naših pradjedova istinito – mogao odgovoriti da je to opće uvjerenje, ali za svoje uvjerenje o tome, da su u tome vidjeli ispunjenje najvećih ideala – nema argumentaciju.

S1: Naši pradjedovi nisu sanjali o slovenskom samoodređenju.

S2: Naši pradjedovi u tome ne bi vidjeli ispunjenje najsmjelijih ideala.

D3: Takvo je opće uvjerenje.

D3 bio bi legitiman odgovor na izjavu S1, dok za izjavu S2 to ne stoji, odnosno govornik bi samog sebe pobijao u odnosu na izjavu D2, gdje tvrdi da je to njegovo uvjerenje.

Ljepota postupka je u tome što se stanovište I1 (kao dio izjave D2) prikazuje kao opće uvjerenje, čime si ujedno od svega pilatovski operemo ruke. Izjava implicitno odgovara na identifikacijsko pitanje: *Tko su bili naši pradjedovi? Jer funkcionira kao pretpostavka, svaka je alternativa unaprijed isključena. Kao kod svakog pravog identifikacijskog pitanja, odgovor može biti samo totalitaran a pitanje proglašeno za besmisleno, ovaj unutarnji potez je ono što ih definira: oni koji nisu sanjali o slovenskom samoodređenju, nisu bili naši pradjedovi.*

U tom kontekstu možemo još jednom pogledati izjavu D1.

D1: Europska unija bila je sasvim prirodan cilj Slovenaca krajem drugog tisućljeća.

Prošlo vrijeme izjave učvršćuje njezine mitološke dimenzije jer izjavu opet navodi kao činjenicu a ne kao nešto o čemu je moguće raspravljati. Na temelju navedenih

¹¹ Ducrot, 1988., str. 41.

¹² Ducrot, 1988., str. 231.

objašnjenja postaje nam jasno da "sasvim prirodan cilj" funkcionira posve isto kao "snovi naših pradjedova": *tko nije želio i tko ne želi u Europsku uniju nije Slovenac*. Sada ćemo navesti duži Barthesov citat:

*We reach here the very principle of myth: it transforms history into nature. We now understand why, in the eyes of the myth-consumer, the intention, the adhomination of the concept can remain manifest without however appearing to have an interest in the matter: what causes mythical speech to be uttered is perfectly explicit, but is immediately frozen into something natural; it is not read as a motive, but as a reason.*¹³

Uz određenje mita, da prikazuje konkretnu povijesnu situaciju kao prirodnu, za nas je još posebno bitna potvrda ovdje navedene izvedbe pomoću Ducrotove teorije. Mitološka izjava I1, iako u govoru nije prikazana kao argument, ipak usmjerava nastavak diskursa i potrebno ju je čitati ne kao *motive* nego kao *reason*: utemeljenje, argument! Isto vrijedi i za izjavu D1.

* * *

U šesnaestom ulomku možemo pratiti sljedeći niz ključnih riječi koje se pojavljuju u izvedbi od rata do mira:

Ratovi – države – povezivanje – interesi – savez – posve prirodan cilj – vrijednosti – suverena država – plebiscitarni duh – interesi – vrijednosti – pradjedovi – samoodređenje – ideali – osiguranje (za mir).

Drnovšekova argumentacija slijedi prije svega liniju interesa – vrijednosti – ideali – sigurnost (mir). Na ključnim dijelovima ta se linija oslanja na mitološke mistifikacije koje smo prije analizirali. Ne bi bilo teško pokazati da je i ostatak takve linije, argumenti, koji bi se možda mogli činiti racionalnima, kao, na primjer, retorika "zajedničkih vrijednosti i interesa" baš takva mistifikacija povijesnog trenutka. Nije suvišno napomenuti da je osiguranje mira, koje se pojavljuje kao zaključak, kao cilj nastojanja za ulazak u Europsku uniju, samo dio tih mitoloških snova na početku trećega tisućljeća.¹⁴

STATISTIKA

Za kraj ćemo upotrijebiti više "empirijsku" metodu i navesti kratku statistiku pojavljivanja nekih riječi odnosno pojmova u tekstu. Popis nije dugačak, obuhvaća tek nekoliko riječi, prema izboru autora a mogli bismo ga još i proširiti, ali se tu pojavljuje samo kao prikaz stanja političkog diskursa u Sloveniji. Najvjerojatnije bi s preciznijom statističkom metodologijom došli do sličnih zaključaka.

¹³ Barthes 1993, str. 129.

Riječ	Broj ponavljanja
država	28 x
slovenski(ka) (vezano uz: državnost – 2 x, politiku – 2 x, suverenost – 1 x, knjige – 1 x, teritorij – 1 x, samoodređenje – 1 x)	9 x
Slovinci	8 x
Slovenija	4 x
Državljeni	3 x
Slovenstvo	2 x

Ako sve riječi, koje su dio skupa srodnih pojmova "slovenstva" spojimo u jednu rubriku, vidimo da je još uvijek u vodstvu država (28 x), ali je i slovenstvo jako blizu (23 x). Državljeni se pojavljuju samo tri puta, dok se na primjer riječi, državljanke, Slovenke ili žene, uopće ne pojavljuju ni u kakvom obliku!

ZAKLJUČCI

Na teorijskoj razini naša je namjera bila, prije svega, prikazati kako retoričke figure i mitološke mistifikacije djeluju na argumentativnoj razini. Vidjeli smo, kako, na primjer, apostrofa, retorička figura koja se zasniva na činjenicama, djeluje kao mehanizam ideološke interpelacije. Nakon toga, pogledali smo kako spretno uvedene mitološke pretpostavke usmjeravaju neproblematične argumentacijske premise. U tekstu smo tim primjerima pokušali pokazati da je u diskursu često teško, a vjerojatno čak nemoguće odvojiti retoričke i mitološke prvine od sasvim argumentativnih.

* * *

Sada se možemo još jedanput osvrnuti na govor u cjelini i izvući neke šire zaključke. Vidjeli smo kako u sedmom ulomku Drnovšek spretno uspostavlja ideološku zajednicu. Nakon toga, u šesnaestome, s time nastavlja: na temelju nacionalnih mitologija koje paralelno oblikuje stvara dojam koherentnog nacionalnog tijela kako na mitsko srodstvenoj tako i na aktualno političkoj razini. S depolitizacijom i deproblematizacijom agitira za ulazak Slovenije u Europsku uniju. Na kraju smo, statističkim prebrojavanjem ustanovili da ignorira državljane a posebno državljanke, dok uzdiže državu i Slovenstvo. Za Drnovškega Slovenija nije država svih državljana, nego samo Slovenaca a i to samo onih koji podupiru projekt priključivanja Europskoj uniji.

Da stranka, koja samu sebe percipira kao centar a kao takvu ju percipiraju i građani, s lakoćom operira s loše prikrivenom nacionalističkom, etatišćkom i šovinističkom retorikom, moguće je jer za takve postupke ima legitimitet u sličnim diskursima u takozvanom razvijenom zapadnom svijetu. Težnja takvog karaktera

pokazuje se u cijeloj Europi i šire, i to ne samo kod ekstremnih nacionalističkih i ksenofobičnih pokreta, kao što nas pokušava uvjeriti Drnovšek. Depolitizacija političkog diskursa, deproblematizacija političkih pitanja, unos mitoloških, nacionalističkih i rasističkih elemenata u političko, kriminalizacija onih koji misle drugačije te u posljednje vrijeme militaristička retorika¹⁵ problem je ukupnog političkog spektra. U političkim a i u teorijskim raspravama bilo je puno govora o neprikladnosti političkih kategorija ljevičarstva i desničarstva, a ujedno možemo primijetiti nestanak kritičke misli iz političkog prostora. Neformalni pokreti, koji se ne slažu s vladajućom ideologijom, označeni su kao "ultraljevičarski" ili "anarhistički", pripadnici su nazvani "ekstremistima" i "teroristima". Sučeljenje s političkim problemima suvremenosti, koje neoliberalna ideologija slobodnog tržišta samo još zaoštrava, političke stranke od "lijevog centra", preko "centra" do "desnog centra" i "desnice" počivaju na nekada tipično nacionalističkim i rasističkim mitologijama.

Literatura

- Aristotel(1989): *Retorika*. Zagreb: Naprijed.
- Barthes, Roland (1990): *Retorika starih. Elementi semiologije*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Barthes, Roland (1993): *Mythologies*. New York: The Noonday Press.
- Ducrot, Oswald (1988): *Izrekanje in izrečeno*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Ducrot, Oswald (1996): *Slovenian Lectures/Conferences Slovenes*. Ur. Igor Ž. Žagar. Ljubljana: ISH.
- Jakobson, Roman (1989): *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Saussure, Ferdinand de (1997): *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Verschueren, Jef (2000): *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: /*cf.
- Žagar, Igor Ž. (1989): *Zagatnost performativnosti ali Kako obljubiti*. Ljubljana: DZS.
- Žižek, Slavoj (1987): *Jezik, ideologija, Slovenci*. Ljubljana: Delavska enotnost.

¹⁵ Misli se prije svega na kriminalizaciju "antiglobalista" i militarizam vladajućih elita u svijetu i kod nas.

MYTHOLOGIES AS THE CONSTITUTIVE ELEMENT OF CONTEMPORARY POLITICAL DISCOURSE

Šura Švabić

Abstract:

The speech of former president of the Republic of Slovenia dr. Janez Drnovsek is used as a concrete example for showing, by applying various methods and especially Oswald Ducrot's polyphonic theory of argumentation in language-system, that of that argumentational and rhetorical figures in discourse are not external to the language-system but are on the contrary an essential part of the language-system itself. In practice it is also impossible to distinguish purely rhetorical figures from argumentative elements in the discourse. The text exposes some mythological elements of the national ideology which then serve as a starting point for the critique of dominant ideology in general.

Keywords: argumentation, rhetorics, mythology, ideology, politics, nationalism, Oswald Ducrot

PRILOG:

Govor Predsjednika Vlade Republike Slovenije dr. Janeza Drnovška u Cankarjevom domu prilikom desetogodišnjice plebiscita, 23.12.2000.

Poštovani,

dvijetisućita je godina i slavimo desetogodišnjicu plebiscita samostalnosti slovenske države. Točno prije deset godina odlučivali smo o budućnosti, o slovenskoj suverenosti, o tome da ćemo imati svoju državu. I odlučili smo. Za nju. Za državu. Za samostalnu Sloveniju.

Povijesna odluka. Stoljećima smo čekali na to. Činilo se da neće nikada doći, da smo premaleni, okruženi s previše velikih susjeda i da možemo živjeti samo ispod kišobrana drugoga većeg naroda.

Naši preci morali su se boriti za postojanje nacionalne svijesti, za svoj jezik, za opstanak slovenstva. Vlastita država bila je tijekom povijesti utopija, čak su i snovi o njoj bili prehrabri. Prve slovenske knjige u 16. stoljeću, buđenje nacionalne svijesti u 19. stoljeću, naši pisci, pjesnici i drugi stvaraoci umjetnosti bili su one iskre u bezizlazu povijesti, koje su osvjetljavale put slovenstvu do prekretnice u 20. stoljeću, kada su tektonski pomaci u svjetskom uređenju ponudili mogućnosti za nove odnose i nastanak novih država.

Došao je Prvi svjetski rat. Habsburško Carstvo se raspalo. Američki predsjednik Wilson je europskim malim narodima ponudio mogućnost samoodređenja. U kaosu propalog imperija, ugrožena zapadnim susjedstvom i zavedena apstraktnom idejom jugoslovenstva, slovenska politika, koliko ju je uopće bilo, nije znala iskoristiti ponuđeno. Slovenci su završili u novoj, višenacionalnoj državi, Kraljevini SHS. Uskoro se pokazalo da nacionalne, kulturne, vjerske, gospodarske i druge razlike u novoj državi ne predviđaju jednostavan suživot. Početak Drugoga svjetskog rata na području bišve države je uz legitimnu borbu protiv okupatora doveo do užasnih međunacionalnih borbi. Vjerojatno je jedina mogućnost bila autoritarni režim, uspostavljen nakon Drugoga svjetskog rata kao osiguranje suživota jugoslavenskih naroda u novoj federativnoj državi.

Slovenci su dobili formalni status Republike u jugoslavenskoj federaciji, što dugo nije značilo stvarnu, nego samo apstraktnu, praktički neizvedivu suverenost. Tek s popuštanjem centralnog partijskog autoriteta, s njezinom decentralizacijom u republikama, postupno se počela uspostavljati ograničena suverenost Republike u okviru jugoslavenske federacije. To se podudarilo s procesom demokratizacije u Centralnoj i Istočnoj Europi. Pao je Berlinski zid, počeo se rušiti sovjetski imperij.

Ovaj put slovenska je politika bila spremna. I suglasna. Promjene ustava u rujnu 1989. jasno su podcrtale pravo na samoodređenje i temeljnu suverenost slovenskog naroda. Te godine izabrali ste me na prvim slobodnim izborima za svoga

predstavnik u Predsjedništvu savezne države, gdje sam se u kritičnim trenucima brinuo za demokratska rješenja kompliciranih odnosa u tadašnjoj državi. Tako je već na proljeće 1990. došlo do prvih višestranačkih izbora u Sloveniji. Novoizabrana slovenska vlast odmah je odlučno nastavila s uspostavljanjem formalnih i materijalnih temelja za slovensku državnost.

A suočavali smo se sa sve militantnijim srpskim nacionalizmom. Jugoslavenska federacija tada se sve više činila kao prijetnja i federacija bez perspektive. Represija i nemiri na Kosovu, rušenje umjerenih režima u Srbiji, Crnoj Gori i Vojvodini opravdano je navela Slovence na bojazan pred budućnošću u takvoj državi.

Do posljednjeg trenutka pokušavali smo na demokratski i miran način riješiti napete odnose u Federaciji. Ponudili smo novo konfederativno uređenje, koje je srpski režim odbio. Njihov koncept bila je autoritarna federacija, koja bi za Slovence i druge narode značila podređeni položaj. Bili smo svjesni svih opasnosti. Nije se radilo samo o prijetnji da će Jugoslavenska armija intervenirati. Ni međunarodna zajednica nije bila oduševljena raspadom jugoslavenske federacije i ona je nasjela srpskoj propagandi koja je navodno trebala braniti federativno uređenje i teritorijalnu jedinstvenost države. Bez međunarodnog priznanja naša bi samostalnost bila uništena i imali bismo velikih poteškoća s njezinim priznanjem. Zbog toga smo morali o svakom koraku dobro razmisliti i popratiti ga dobrom diplomacijom, kako u federaciji tako i u inozemstvu.

Kada se osvrnemo unatrag, danas se čini sve samo po sebi razumljivo, a tada je bilo drukčije. Ulozi su bili veliki. Mogli smo se pokolebati, uplašiti. Ali nismo. Za plebiscit mogli smo se odlučiti prebrzo ili prekasno. Ali, odlučili smo se baš u pravo vrijeme. Situacija je tada sazrela, svijest i hitnost odluke također. Velikom većinom, skoro jednoglasno, odlučili smo se za samostalnost. Plebiscitarna odluka uključivala je šestomjesečni rok za uređenje odnosa s Federacijom, nakon toga trebala je biti proglašena samostalnost. Dogovora, bez obzira na naša nastojanja, nije bilo. Proglašenje neovisne države dočekala je intervencija savezne armije. Obranili smo se. Onih dramatičnih dana najbitnija je bila suglasnost Slovenaca. Brzo je postalo jasno, da još uvijek višenacionalna i slabo motivirana jugoslavenska vojska ne može zaustaviti odluke cijelog naroda. To je tada vidio i prepoznao cijeli svijet. Posredovanjem EU sklopili smo Brionsko primirje, a nakon toga smo se dogovorili o tromjesečnom povlačenju Jugoslavenske armije sa slovenskog teritorija. To je bila pobjeda. Krajem 1991. godine počela su dolaziti međunarodna priznanja. Prvi put u povijesti. Država je bila ovdje.

Jugoslavenski rat trajao je još cijelo desetljeće. Mi smo u pravo vrijeme izbjegli balkanska razaranja. Ne zbog sebičnosti – probali smo sve što je bilo moguće da spasimo i druge, ali su zaslijepljenost i razlike bile prevelike. Cijeli svijet je pokušavao, ali nije uspio: OZN, EU, i na kraju još NATO savez sa svom svojom vojnom snagom. Nekoliko stotina tisuća mrtvih, milijuni izbjeglica i velika materijalna šteta pratila su desetljeće jugoslavenske krize. Tek zadnjih nekoliko mjeseci – iako još ne sasvim – situacija u nekadašnjoj Jugoslaviji se smiruje.

Poštovani,

vlastita država velika je odgovornost. Deset godina suverenosti kratko je razdoblje u tisuću godina staroj povijesti država i imperija. Državne funkcije za nas su uvijek obavljali drugdje – ili u Beču ili u Beogradu. Iskustva i tradicije s upravljanjem države sami nismo imali. Državnu smo vlast Slovenci zbog toga gledali kao nešto što nam je strano, udaljeno i ne baš sasvim naše. Ali sada je naše. U Europi i u svijetu brojni su veći i stariji narodi, bez vlastite države. To, što smo uspjeli dobiti prije deset godina, nije nešto što bi nam u povijesnom i svjetovnom kontekstu pripalo kao nešto što se sasvim samo po sebi razumije. Jako smo dugo čekali na to. Zbog toga bi bilo u redu da svoju državu cijenimo i poštujemo. Da ju učinimo što boljom i ugodnijom, što otvorenijom i pristupačnom svim državljanima.

Svijet u kojem živimo, još je uvijek svijet bezobzirne borbe za opstanak. Svijet u kojem još uvijek traju ratovi, ali je u njemu i sve više međusobnog sudjelovanja. Danas najveće i najjače zemlje ne mogu sasvim izolirano inzistirati na svojoj suverenosti. Povezuju se međusobno, prije svega zbog gospodarskih interesa i interesa obrane. I u Europi je nastao savez država, koje žele još nešto: povezuju se jer dijele zajedničke demokratske vrijednosti, štite osobna ljudska prava te stvaraju zajedničke pravne norme. Europska unija bila je posve prirodan cilj Slovenaca krajem drugoga tisućljeća. I mi dijelimo europske vrijednosti, sastavni smo dio europskog prostora i kulturne tradicije. Kada smo prije deset godina odlučivali o suverenoj državi, s tom smo odlukom izlazili iz državnog saveza u kojem nismo mogli uspostaviti svoje vrijednosti i ciljeve, niti svoju sigurnost. Odluka da dio svoje suverenosti ostvarimo zajedno s ostalim europskim državama, nije u suprotnosti s tadašnjim plebiscitarnim duhom, nego je s njime sukladna. U europski savez ući ćemo kao samostalna država, zajedno s drugima, mnogo većim i starijim državama, na ravnopravan način, na temelju zajedničkih interesa i vrijednosti. Uvjeren sam da bi naši pradjedovi, koji su sanjali o slovenskom samoodređenju, u takvom razvoju vidjeli ispunjenje najsmjelijih ideala. Ulazak u demokratsku zajednicu europskih država daje najveće moguće obećanje da će Slovenija na europskom zemljovidu opstati, da je neće odnijeti nova oluja sukoba interesa i ratova velikih europskih naroda. Ni balkanski pokolji u novom europskom kontekstu ne mogu se ponoviti, a prije svega ne mogu povući Sloveniju u svoj ponor.

Poštovani,

danas neki političari u Europi već govore o budućoj europskoj federaciji. Nedavno je europski vrh u Nici prihvatio europsku listu ljudskih prava, koja je prethodnica budućeg europskog ustava. Mi, Slovenci imamo ponekad neugodan osjećaj, jer smo tek prije deset godina uz velike poteškoće napustili jednu drugu, neuspješnu federaciju. Ali temelji na kojima raste ova europska federacija u potpunosti su drugačiji, pravi. I njezina izgradnja neće biti jednostavna i brza. Ako uspije, to će biti sasvim novo, izuzetno civilizacijsko postignuće.

Prepreka ima još puno. Nacionalizmi nisu podivljali samo na Balkanu. Drugi svijetski rat, sa svim svojim strahotama i etničkim čišćenjima, nije tako daleko iza nas. Odvijao se u ovoj Europi koja se danas demokratski povezuje. Ljudska narav se u nekoliko desetljeća nije promijenila. Opasnosti još uvijek postoje. U najrazvijenijim i najdemokratskijim zemljama Europe i danas se pojavljuju ekstremni nacionalistički i ksenofobni pokreti s puno netrpeljivosti prema svemu što je drugačije, prema svemu što nisu oni sami. Europu moramo zbog toga graditi oprezno na čvrstim temeljima, a prije svega transparentno, tako da njezine institucije ne budu otuđene od državljana. Prije svega je važno da umjereni demokratski i proeuropski pokreti očuvaju svoj kredibilitet, a i učinkovitost, kako ne bi opet pali pod utjecaj demagoških poštenostavljenja političkih ekstremista. Proces produbljivanja i širenja EU mora biti dostupan, ne toliko brz da ga nacionalne politike ne bi mogle slijediti, odnosno izgubiti legitimitet kod svojih državljana.

Poštovani,

iza nas je prijelomno razdoblje, ispred nas su novi izazovi. Prije deset godina zajednički smo se i dobro odlučili. Djelovali smo jedinstveno i prema zajedničkom cilju. Dobili smo priliku i iskoristili ju. Neka to u našem svakidašnjem radu bude nadahnuće za budućnost – da ćemo svoju državu poštovati i razvijati. Da ćemo u njoj znati tolerantno i lijepo živjeti.

Dozvolite, da vam tako, kao što sam to učinio prije godinu dana, i ovaj putapoželim što lijepše božićne i novogodišnje blagdane te puno mira i zdravlja u nadolazećoj godini.

Hvala lijepa.